

OPNIEUW NAAR DE BIJBEL

1 Hernieuwde oriëntatie op de bijbel

Bijbelgebruik in de catechese staat op dit moment weer volop in de belangstelling. Dat heeft meerdere oorzaken.

- Allereerst hebben de problemen waar wij, persoonlijk, nationaal en mondiaal, thans mee worstelen een dringende vraag opgeroepen naar dragende theoriën en meer omvattende perspectieven. De bijbelse traditie, als aanklacht, oproep en belofte ook voor mens en samenleving van nu, kan ons helpen uit te stijgen boven en kritisch te kijken naar ons eigentijdse (doem)denken en het open te breken.
- Moderne exegetische benaderingen van de bijbel hebben intussen ook nieuwe mogelijkheden geopend voor een zinvolle oriëntatie op de bijbel, met het oog op persoonlijke levensvragen en in verband met de problematiek van de huidige samenleving.
- De terugkeer naar de bijbel wordt vervolgens ook gestimuleerd door de behoefte een meer oecumenische grondslag te zoeken op scholen die formeel of feitelijk interconfessioneel zijn geworden. Catechese die zijn religieuze bronnen zoekt in de bijbel, eerder dan in de leer en de praktijk van de kerken, lijkt velen ook meer aangepast aan situatie op scholen, waar een groot aantal leerlingen geen of weinig binding meer heeft met een kerk.
- Bij dit alles is ook de identiteit van de school en de herkenbaarheid van de catechese als afzonderlijk vak in het geding. Persoonlijke en maatschappelijke onderwerpen worden dan pas gezien en gewaardeerd als onderwerpen van catechese en als bijdrage aan de identiteit van de school, wanneer deze vanuit een levensbeschouwelijke invalshoek aan de orde worden gesteld. Dat gebeurt in een duidelijk bijbels georiënteerde catechese.
- Gespreksbijeenkomsten (al dan niet in parochieel verband), waarin volwassenen met elkaar hun geloofservaringen uitwisselen en waarin steeds vaker wordt teruggegrepen op de bijbelse bronnen, nemen de laatste jaren sterk toe: kennelijk voorzien deze bijbelkursussen en -avonden, leerhuizen etc. in een grote behoefte.

2 Van bijbelse geschiedenis naar bijbelcatechese

De hernieuwde aandacht voor bijbel in de catechese is natuurlijk niet van vandaag op morgen ontstaan. Het is het resultaat van een jarenlang groeiproces waarin ontwikkelingen in kerk, theologie en samenleving een belangrijke rol hebben gespeeld.

2.1 Van leeroverdracht naar gelovige bestaansverheldering

Catechese - ook schoolcatechese - was van oudsher godsdienstonderricht, systematische inleiding in de leer en het leven van de kerk. Het voornaamste handboek was de catechismus, opgesteld in de tijd van de Contra-Reformatie, waardoor de alles overheersende aandacht voor de definitie van de leer van de kerk wordt verklaard. De verschillende in het godsdienstonderricht gebruikte boeken bevatten op de leeftijd van de catechisanten gerichte selecties uit de vragen en antwoorden van deze catechismus en aangepaste uitleggingen daarvan. Tot in de veertiger jaren van deze eeuw vormde deze catechismus de uiteindelijke basis van de catechese. Daarnaast vond onderricht plaats in de bijbel, het kerkelijk jaar (liturgie) en kerkgeschiedenis. Maar ook hier was de uiteindelijke doelstelling: overdracht van de geloofs- en zedenleer van de kerk.

Wanneer in 1964 de oude catechismus van 1948 als verplicht schoolboek buiten gebruik wordt gesteld, breekt een geheel nieuwe fase in de catechetische ontwikkeling aan, welke door het in datzelfde jaar verschenen boek Grondlijnen voor een vernieuwde schoolcatechese (1) wordt ingeluid. Maar hoewel het object van catechese verschoof van leer naar leven, van kennisinhoud naar bestaansverheldering, bleef de inhoud van de programma's welke uitvoering gaven aan de Grondlijnen zeker in de eerste jaren daarna sterk door de theologische reflexie op de geloofstraditie bepaald. Ook in de Nieuwe Catechismus (2) - die voornamelijk de neerslag vormde van de theologische herinterpretatie van die

dagen - kwam het nog niet zover dat de samenleving en het geleefde leven vindplaats werden van geloof en reflexie daarop.

2.2 Van gelovige bestaansverheldering naar ervaringsgeloven

Vanaf het begin der zeventiger jaren worden de in de Grondlijnen gewonnen inzichten methodisch uitgebouwd. Ook vanuit de pedagogiek klinken sterke geluiden om geloofs- en zedenleer anders te laten functioneren in de godsdienstige opvoeding. De pedagogiek verlangde van de theologie een grotere betrokkenheid op het leven. Wat betekenen geloofsuitspraken voor de ontwikkeling van de mens? Hoe kan het geloof dienstig zijn voor het vinden van antwoorden op levensvragen en de zingeving van het bestaan? Deze vragen hebben tot een nieuw type katechese geleid: de existentiële. Men kreeg steeds meer oog voor de fase-gewijze ontwikkeling van kinderen en ontdekte dat op kennis en handelen gerichte impulsen van buitenaf nauwkeurig op deze ontwikkeling dienden te worden afgestemd. Deze aanvankelijk methodisch gerichte stellingname werd geleidelijk aan doelstelling. Overdracht van de kerkelijke traditie werd ondergeschikt gemaakt aan de persoonlijke ontwikkeling van de jeugd. Of met andere woorden: niet de inhoud maar de persoon van de leerling kwam centraal te staan. De katecheten gingen ijverig op zoek naar de ervaringen van de leerlingen. Het heet daarom nog steeds "ervaringskatechese". Begonnen bij kinderen sloeg deze benadering ook al gauw over naar de katechese voor volwassenen. Ook veel volwassenen bleken belemmerd te worden in het vinden van "zekerheid en vrede" in hun geloven door een onverteerbare ballast aan leerstellige inhoud. In heel wat bijbel- en gespreksgroepen hebben pastores hun degelijk voorbereide "inhoud" ongebruikt weer moeten inpakken, om dat men hen in de groep - bewust of spontaan overspoelde met existentiële vragen en de gewone dingen van de dag (3).

De periode na 1970 mag daarom gekarakteriseerd worden als het zoeken naar de eigenheid van de katechese. Men wordt zich bewust dat katechese niet samenvalt met doorgeven van wetenschappelijke theologie, maar dat ze een eigen zelfstandigheid bezit. Theologisch gesproken kan men zeggen dat het heilshandelen Gods, waarover de Grondlijnen spraken, nu heel concreet vertaald wordt naar het heden. De gelovige dimensie van de katechese vindt men terug in doelstellingen als: heel de mens, verstaan van de tekenen des tijds, het vinden van de eigen identiteit etc. (4). Uiteraard ging het hierbij niet om eendimensionale ervaringen. Wil men komen tot een gelovige dimensie, dan moeten de ervaringen van leerlingen moeten worden uitgediept en verbreed, zodat de religieuze dimensie ervan voor hen aan het licht komt. Leerlingen leren omgaan met de religieuze dimensie van het bestaan vanuit christelijk perspectief, was in deze fase de algemene doelstelling van de (school)katechese.

2.3 Van ervaring naar bevrijding

De 'ervaringskatechese' was een belangrijke impuls voor de vernieuwing van de katechese, en luidde een periode van een meer levensnabije katechese in. Toch werden er, vooral tegen het einde der zeventiger jaren, vanuit emancipatorische kringen kritische vragen gesteld aan deze vorm van katechese.

In het algemeen kan men zeggen, dat het katechetisch materiaal waarin de ervaring centraal werd gesteld, sterk betrokken bleef op de existentiële sfeer. Er is meer aandacht voor individuele levensvragen dan voor maatschappelijke problemen. De persoonlijke thema's worden dan wel in een maatschappelijke context geplaatst, maar daaraan wordt weinig systematische en kritische uitwerking gegeven. Bij een thema als 'verwondering' bijvoorbeeld wordt niet ingegaan op de rationele, technokratische en economisch gerichte cultuur, die verwondering als fundamentele levenshouding wegschuift. Er klinkt ook weinig besef in door van het feit dat leerling uit bepaalde milieu's in en om het huis weinig hebben om zich over te verwonderen. Het is dan ook niet te verwonderen dat het materiaal uit deze periode als personalistisch en burgerlijk wordt gekritiseerd.

In het gekozen uitgangspunt lag vervolgens ook besloten dat er nogal angstvallig met de bijbel werd omgegaan. Vraag bij mogelijke opdrachten rond bijbelteksten was steeds: kunnen deze binnen hun ervarings- en handelingsbereik worden gebracht? Kunnen zij er voldoende van eigen vragen en

ervaringen in herkennen om er gemotiveerd aan te gaan werken en er iets van te integreren in hun eigen ontwikkeling? Dat was dan niet alleen een pedagogische bekommernis maar ook een zorg om de bijbel. Men wilde liever niet tot gebruik van bijbelpassages overgaan op grond van slechts oppervlakkige aanknopingspunten, waarbij de diepere boodschap van de tekst buiten het bereik van de leerlingen zou blijven liggen. Gevolg van deze dubbele zorgvuldigheid was dat er in veel projecten maar sporadisch fragmentarisch of als bevestiging van het bekende met bijbelteksten werd gewerkt. Een derde verwijt aan dit type katechese was de voor alles positieve en optimistische benadering van zaken, in kritieken ook wel als idealistisch en naïef betiteld. Ze vormden de weerslag van het elan en de positieve verwachting welke in de jaren zestig was opgekomen, zowel in de kerk als in de samenleving. Vernieuwing van kerk en samenleving, een fundamentele hervorming ook van het onderwijs, het leek allemaal breder gedragen en sneller gerealiseerd dan achteraf uit de feiten bleek. De analyse van de crisis was te beperkt en te oppervlakkig, de strategie te ludiek en te weinig op grote weerstanden afgesteld. Niet voorzien werden de betrekkelijk snelle restauratieve reacties in kerk en samenleving, noch de economische recessie die het voor vernieuwáng gunstige tij weer deed keren. Deze aangeduide beperkingen en eenzijdigheden van de ervaringskatechese leidden tegen het eind der zeventiger jaren tot een verdere uitbouw, die bekendheid kreeg onder de naam 'bevrijdingskatechese'. Deze sloeg echter niet een totaal nieuwe richting in, maar vormde een verbreding van de ervaringskatechese.

In de meer maatschappijbetrokken katechese wordt de functie van de godsdienst voor de ontwikkeling van de menselijke persoon niet ontkend of verwaarloosd. Maar deze functie wordt in een bredere samenhang geplaatst. Religie als persoonlijke levenshouding wordt gezien als een terecht verlangen naar menselijke heelheid, gerechtigheid en volheid van leven. En derhalve ook als noodzakelijk verzet tegen elke vermindering van de menselijke persoon, als verzet tegen onrechtvaardigheden in de menselijke samenleving, tegen berusting en burgerlijke zelfvoldaanheid. Maatschappij-betrokken katechese wil het evangelie niet hanteren als een sleutel tot persoonlijke redding uit een goddeloze wereld, maar juist als appel tot bevrijding van de wereld zelf (5). Doel van deze katechese is de vorming van leerlingen 'met het oog op de bevrijding tot vrijheid, gerechtigheid en solidariteit van de leerling door de leerling zelf en van alle anderen met name van hen, die het meest te lijden hebben in het licht van de Rijk Gods-idee, zoals deze mede door de dialoog van de godsdiensten en de levens- en wereldbeschouwingen in ideologie-kritisch perspectief in de joods-christelijke traditie tot uitdrukking komt' (6).

2.4 Via bevrijding (terug) naar de bijbel

Mede onder invloed van verschuivingen in de exegese {materialistische, politieke en feministische lezing} en in de theologie (bevrijdingstheologie, feministische theologie), werden nieuwe perspectieven geopend op de oorsprong van de bijbel en zijn betekenis voor de mens en de samenleving van vandaag. Tevens ontstond een groeiende bewustwording van de noodzaak om de christelijke geloofs-traditie als zodanig uitdrukkelijk(er) onder woorden te brengen door het heropenen van bijbelse bronnen. Voor velen blijkt de wijze waarop christenen in La Tijns-Amerika de bijbel lezen en zowel het bijbelverhaal als hun eigen verhaal verstaan vanuit zijn maatschappelijke verworteling, erg inspirerend te zijn.

Door op deze manier met de bijbel in de katechese om te gaan, wordt er recht gedaan aan de ervaringen van toen én nu, vindt ontsluiting plaats van zowel de eigen leefwereld als van de joodse en christelijke traditie. De bijbel helpt mensen van deze tijd en in de huidige samenlevingsstructuur de juiste vragen aan onze situatie stellen; geeft daarop vervolgens geen concrete antwoorden, maar wel oriëntatie voor het hier en nu ontwikkelen van een veranderingspraktijk. Zo funktioneert de bijbel niet alleen als bevestiging van wat we al wisten en deden, niet alleen als verwoording van het algemeen menselijke en religieuze, maar juist ook in zijn specifieke kritische functie. De bijbel wordt relevant gemaakt voor de huidige situatie van de samenleving en ons handelen daarin. De relevantie van ons handelen blijft niet beperkt tot waarden die, losgemaakt van de economische, politieke, sociale en kulturele situatie van toen en nu, in een vaag persoonlijk moralisme blUven steken: waarden die geen handen en voeten krijgen om te bouwen aan het Rijk Gods in ons midden.

3 Bijbel en katechese: met het oog op de toekomst

Bijbelkatechese wordt nogal eens moeilijk en taai genoemd. Enerzijds blijkt de bijbelse boodschap slecht te worden verstaan, anderzijds is er een groeiende bereidheid - bij kinderen, jongeren en volwassenen - om opnieuw naar de bijbel en wat deze te vertellen heeft voor onze tijd, te luisteren. Maar nog te vaak wordt de bijbel als 'illustratie' gebruikt en gezien, en te weinig als fundament van onze geloofstraditie.

De hernieuwde belangstelling voor de bijbel in de katechese heeft reeds geleid tot een aantal nieuwe uitgaven voor onderwijs en - in bescheidener mate - voor volwassenen. De meeste nieuwe bijbelmethoden bieden wel een oriëntatie in de bijbelse traditie, waarin de verworvenheden van de moderne exegetische worden verwerkt, maar niet altijd voldoende functioneel werden gemaakt voor de maatschappelijke en persoonlijke vorming van kinderen, jongeren en volwassenen. Het name ook de concrete betekenis van de joodse en christelijke traditie voor de ontwikkeling van de samenleving komt niet altijd expliciet tot uitdrukking, en blijft vaak achter op de verworvenheden die op dit terrein zijn geboekt in de praktijk van bv. basisgroepen en de theologische reflexie.

Het blijkt in de praktijk niet zo gemakkelijk om mensen via de katechese bewust te maken voor de 'politieke' relevantie van de joodse en christelijke traditie. Mede vanwege hun vaak geringe interesse in de politieke aspecten van de onderwerpen, komt een verkenning en discussie rond alternatieve interpretaties en oplossingsperspektieven slechts moeizaam van de grond. Vaak overheerst het doemdenken en een defaitistische benadering van de maatschappelijke werkelijkheid, terwijl de inzet van de katechese juist is vanuit profetische prikkels van de joodse en christelijke traditie hen juist gevoelig te maken voor de veranderbaarheid van mens en wereld en voor de individuele vrijheid en verantwoordelijkheid van de mens (7). Het hanteren van de bijbel niet alleen als bron van algemene waarden voor het persoonlijk handelen, maar juist als oproep tot bewustwording van ongerechtigheid in de samenleving en sleutel tot verandering (tweezijdige ontsluiting genoemd), blijft echter een voortdurende uitdaging voor de katechese.

Voor de verdere ontwikkeling van bijbelkatechese zullen dus een aantal problemen en drempels overwonnen dienen te worden. De Duitse godsdienstpedagoog G. Brockmann wijst in dit verband op een drietal risico's die vermeden zullen moeten worden (8):

- een voor de hand liggend risico is het eenvoudig teruggrijpen naar het verleden: de bijbelse geschiedenisboekjes komen weer vit de kast. Over het hoofd gezien wordt dan, dat mensen zelf de centrale komponent zijn van hun eigen religieuze geschiedenis; en bovendien dat je over de bijbel alleen maar in samenhang met onze huidige situatie kunt spreken;

- een ander gevaar is dat de nieuwe vraag naar de bijbel beantwoord wordt met frequenter gebruik van bijbelteksten. Kwantiteit is echter geen garantie voor kwaliteit, en bovendien leidt een overdosering van bijbelverhalen vrijwel altijd tot demotivatie. Belangrijker is het ons af te vragen, welke de belangrijke noties zijn in de bijbel en hoe deze het beste kunnen worden verword en geaktualiseerd;

- een derde risico tenslotte is dat de bijbel ge(mis)bruikt wordt als een geheel van leerstellige waarheden en morele regels, die als dwingende levenswijze worden voorgeschreven. Fundamentalisme (9) is niet zelden het gevolg. Maar de bijbel en het geloof laten zich ten enen male niet dogmatiseren.

Tenslotte: de aanwezigheid van talrijke groepen buitenlanders in eigen land stelt ook de katechese voor nieuwe opgaven. Mede op grond van de joodse en christelijke traditie moeten nieuwe vormen van onderdrukking van etnische minderheden - als gevolg van toenemend fascisme en racisme - worden voorkomen. Vreemdelingen mogen niet tot zondebok gemaakt worden van de algemene economische, sociale en politieke malaise (10). Hier ligt een belangrijke taak voor de katechese; ze mag immers niet voorbijgaan aan structuren in de maatschappij en gedragingen van mensen die in strijd zijn met de

beginselen van humanisme en christelijke ethiek, maar dient aan het menswaardig functioneren van de samenleving bij te dragen. De bijbelse oproep, aanklacht en belofte dwingt de katechese ook tegen de achtergrond van de aanwezigheid van grote groepen buitenlanders opnieuw na te denken over de christelijke belijdenis dat alle mensen 'kinderen van één Vader zijn' en over de roeping van alle volkeren en stammen tot het koninkrijk Gods. Tegenover de onmenselijke weg van racisme en nationalisme licht dan het visioen op van het wereldbroeder- en zusterschap van alle mensen, als realisatie van Gods heilsgeschiedenis met de mensen.

Bijbel en katechese: een uitdaging voor de toekomst!

VOETNOTEN

1 *Grondlijnen voor een vernieuwde schoolkatechese*. HKI, Nijmegen, 1964.

2 *De Nieuwe Katechismus*, HKI, Nijmegen, 1966.

3 *Dossier Bevrijdingskatechese*, HKI/De Horstink, Nijmegen/Amersfoort, 1979, blz. 12-13.

4 R.Sonnen, *Het zilveren HKI en zijn geschiedenis*, in *Katholiciteit en Katechese* 1980, nr. 23, blz. 23-31.

5 *Dossier Bevrijdingskatechese*, blz. 13-14.

6 J.v.d.Ven, *Kritische Godsdienstdidaktiek*, Kampen, 1982, blz. 423.

7 *Katechese Bestek*, HKI/KPC/SLO, Nijmegen, 1982, blz. 25-32.

8 Vgl. J.Valstar, *De bijbel is weer terug*, in *Voorwerk* 1984, nr. 2, blz.5-6.

9 Vgl. het themanummer van *Verbum* over fundamentalisme (1984/6) en H.Cox, *Religie in de stad van de mens*, Ambo, Baarn, 1984, blz.71 VV.

10 Vgl. het jongerenkatecheseprojekt *Samenleven in Nederland* (HKI/KPC/SLO, Nijmegen, 1982) en het (experimentele) parochieprojekt *God - een vreemdeling in ons midden* (HKI,Nijmegen,1984).